

Süveyş Buhranı ve Türkiye

Süveyş Buhranı, 1956'da Mısır devlet başkanı Cemal Abdünnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme teşebbüsü karşısında İngiltere, Fransa ve İsrail'in duruma müdahale ettikleri diplomatik ve askeri krizin adıdır. Süveyş Buhranı aynı zamanda Mısır'ı Sovyetler Birliği'ne yaklaştıran ve Nasırcı politikaların gelişmesine zemin hazırlayan, Mısır iç ve dış siyasetini doğrudan etkileyen bir olaydır. Buhranın ortaya çıkmasına sebep olan en önemli gelişme ise Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmek istemesi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Çin ve Birleşmiş Milletleri de içine çeken bu hadiseye sebep olan Süveyş Kanalı ise Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan ve günümüzde Mısır sınırları içinde kalan dünyadaki en önemli suyollarından biridir. Kanal aynı zamanda Atlas Okyanusu ve Hint Okyanusu arasında da bir bağlantı yolu olarak işlev görmektedir. Başlangıçta 169 km olan kanalın uzunluğu daha sonra yapılan çalışmalarla 193 km'ye çıkmıştır. Günümüze kadar kanalın genişliği, derinliği ve uzunluğu ile ilgili farklı tarihlerde birçok hafriyat çalışması yapılmıştır. 1869'daki açılışından sonra Süveyş Kanalı, Mısır'ın önemini daha da arttırmış ve bugün Mısır'ın önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur.

Mısır ülke olarak Afrika kıtasında olmasına rağmen Ön-Asya'da kabul edilir. Mısır'ın bu şekilde konumlandırılması tarih içindeki ilişkilerinin yönüyle ilgilidir. Geçmişte nasıl Nil Nehri Mısır'a büyük bir önem ve değer kazandırmışsa bugün de buna ilave olarak Süveyş Kanalı benzer bir işlev görmektedir. Akdeniz ile Kızıldeniz arasında bir kanal açma fikri çok eski tarihlere kadar gitmektedir. Sesotris döneminde başlayan bu teşebbüsler daha sonraki yıllarda da Necho, Darius ve Ptolemy tarafından da devam ettirilmiştir. Sonrasında bu çalışmaları Romalılar devralmışlardır. İlk dönemlerde girişilen teşebbüsler ya ilk kanalın yapımı ya da bozulan kanalla ilgili düzenlemeler şeklindedir. Firavunlar döneminde inşa edilen kanal Persler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından kullanılmıştır. Ancak daha sonrasında eski kanal önemini kaybetmiştir. Bu dönemde faaliyet gösteren kanal ise bugünkü gibi Akdeniz ile Kızıldeniz arasında değil; Nil Nehri ile Kızıldeniz arasında bir su yolu olarak işlev görmüştür. 16. yüzyılda ise Venedikliler, Akdeniz ile Kızıldeniz arasında bir su yolu açmakla yeniden ilgilenmişlerdir. Bunun için önce Memlüklerle sonrasında Osmanlılarla ilişki kurmuşlardır. Söz konusu teşebbüslere sebep olan faktörlerden biri de Portekizlilerin Kızıldeniz'de etkinliklerini arttırmaları olmuştur. İlerleyen süreçte Osmanlı Devleti'nde Sokullu Mehmed Paşa'nın da Mısır'da bir kanal açma girişimi gündeme gelmiştir. Ancak bu teşebbüs fiili bir faaliyete dönüşmemiştir. Kıbrıs'ın alınması da bu teşebbüslerin ilerlemesine mani olmuş gibidir. Sokullu'nun teşebbüsünden sonra başka girişimler olmuş, Osmanlı makamlarına çeşitli öneriler sunulmuştur. Ancak bu öneriler içinde bulunulan şartlar gereği hayata geçirilememiştir.

Napoléon Bonaparte idaresindeki Fransız ordusunun Mısır'a gelmesi, Süveyş Kanalı üzerine olan gelişmelerin yeniden hareketlenmesine yol açmıştır. Fransız kuvvetleriyle Mısır'a gelen Le Père eski dönemlerde kullanılan kanalı tekrar bulmanın ve Akdeniz ile Kızıldeniz arasında bir bağlantı kurmanın yollarını aramaya başladı. Ancak yanlış hesaplamalar ve Napoléon'un içinde bulunduğu zorluklar nedeniyle bu teşebbüs bir süre sonra askıya alınmıştır. Kanal açmak için çok istekli olan Saint Simoniensler ve bunlardan biri olan Enfantin de istediğini elde edememiştir. 1854'te Said Paşa zamanında ise ilk defa bugünkü kanalın yapımı için bir ruhsat verildi. Bunu 1856'da ikinci ruhsatın verilmesi izledi. 1869'a gelindiğinde ise kanal bu izinler çerçevesinde ve yoğun bir devletlerarası çekişmenin ardından açılmış oldu. Açıldığı tarihten itibaren de kanal meselesi hiçbir zaman devletlerin gündeminden düşmemiş, sadece tartışmaların adı değişmiştir. Açılışının ardından Süveyş Kanalı uluslararası ticaretin ve gemi trafiğinin önemli geçiş güzergâhlarından biri olmuştur. Bu nedenle kanal hem Mısır'ı hem bölgeyi hem de dünyayı doğrudan etkilemiştir. Kanalın açılmasında önemli bir rol üstlenen Ferdinand de Lesseps bu teşebbüsü hayata geçirirken Süveyş Kanalı Şirketi'ni (Compagnie

Universelle du Canal Maritime de Suez) kurmuş ve bu şirket daha sonraki süreçte Mısır'da mühim bir konuma yükselmiştir. Ancak kanal açıldıktan sonra belli dönemlerde kullanım dışı kaldığı da olmuştur. 1882'de İngilizlerin Mısır'ı işgali sırasında bir müddet kapanmıştır. Yine 1915'te Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği Kanal Harekâtları sırasında birkaç günlüğüne kanal trafiği durdurulmuştur. 1940-41 yılları arasında da Alman bombardımanları nedeniyle Süveyş Kanalı 76 gün gemi trafiğine kapanmıştır. 1956'da millileştirilmesinden 3 ay sonra ilk kez Mısır tarafından kapatılmıştır. İngiliz, Fransız ve İsrail saldırıları neticesinde de 5 ay süreli olarak Süveyş Kanalı'ndan geçişler durdurulmuştur. 1957'den sonra geçişler yine normal seyrini almaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nı kaybedince Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'nın nüfuz sahibi olduğu yeni bir dönem başladı. 1950'lere kadar devam eden bu süreç içerisinde pek çok Arap devleti bu iki ülkeden bağımsızlıklarını elde etmek için yıpratıcı bir mücadeleye girişmişti. II. Dünya Savaşı'nın ardından bölgede bağımsız devletler ortaya çıkmıştı. Ancak bölgeyi etkileyen en önemli gelişmelerden biri de 19. yüzyıldan itibaren başlamış olan bir sürecin devamı olarak İsrail'i ortaya çıkması oldu. Yine Soğuk Savaş'ın bölgedeki yıpratıcı etkileri de Ortadoğu'da yeni bağımsızlığını elde eden bu ülkeleri doğrudan etkileyen bir hal aldı. Mısır, İngiltere'den bağımsızlığını elde edebilmek için uzun bir süredir mücadele veriyordu. Vefd Partisi ve Mısır'daki milliyetçiler uzun süre bu işin öncülüğünü yapmışlardı. Ancak İsrail'in ortaya çıkması ve hemen ardından yapılan savaşta Arap ülkelerin (Mısır, Suriye, Irak ve Ürdün) ağır bir yenilgiye uğramaları, artan milliyetçilik ve Mısır'ın kendi iç siyasi ve ekonomik sorunları üst üste gelince Mısır'da Kral Faruk'a karşı bir hava oluşmuştu. Cemal Abdünnasır'ın başını çektiği Hür Subaylar hareketi 23 Temmuz 1952'de bir devrimle kralı tahtından çekilmeye zorladı. 1953'te ise Mısır'da köklü bir değişimle Cumhuriyet ilan edilmişti. Bu gelişmelerin ardından kısa süre sonra Mısır'da tek söz sahibi konumuna yükselen Nasır, Mısır'ın dış ilişkilerinde de köklü değişikliklere girişti. İngiltere ile Sudan konusunda devam eden ihtilafta Nasır, Vefd partisinden farklı bir yol izleyerek, bunu birinci mesele olarak kabul etmediğini belli edince İngiltere ile Mısır arasında 1953'te Sudan'ın özerkliğini içeren bir anlaşmaya varılmıştı. 1 Ocak 1956'da Sudan bağımsızlığını ilan edince bu mesele de İngiltere ve Mısır arasında bir sorun olmaktan çıkmıştı. Ardından İngiltere'nin Mısır'daki statüsü hakkında görüşmeler başladı. 19 Ekim 1954'te varılan anlaşmayla da İngiltere'nin 20 ay içinde Süveyş Kanalı'nı tahliye etmesi kararlaştırılmıştı. Son İngiliz askeri de bu kapsamda 19 Haziran 1956'da Mısır topraklarını terk etmişti.

Nasır, önceki dönemlerden biriken sorunları kısmen çözdüğüne ve içeride de kontrolü sağladığını düşündükten sonra kendisini ve ülkesini Arap dünyasının ve İslam âleminin öncüsü olarak görmeye başladı. Hatta bu tavır Afrika ülkelerini de kapsar bir hal almaya başlamıştı. Bir yandan da İngiltere'nin Bağdat Paktı ile bölgede nüfuz kazanmasını ve Arap dünyasının yeni güç merkezini Bağdat'a kaydırmaya başladığını düşünmesi, Mısır ile Irak ilişkilerinin bozulmasına yol açtı. İngiltere ile sorunlu bir ilişkinin ardından Nasır, Sovyetler Birliği'ne yöneldi ve 1955'te Çekoslovakya ile bir silah anlaşması yaptı. Bu anlaşma aslında Sovyetlerle yapılmış bir anlaşmaydı. Arap milliyetçiliğinin bir lideri olarak yükselen Nasır, 1955'te Batı egemenliğine karşı birleşen Asya ve Ortadoğu ülkelerinin katıldığı Bandung Konferansı'nın ardından *aktif tarafsızlık* adını verdiği bir siyaset takip etmeye başladı. Nasır'ın girişmiş olduğu bu hamleler onu hem ülkesinde hem de İngiltere'ye karşı mücadelesine hayranlık duyan Hindistan, Endonezya gibi pek çok ülkede popüler bir lider haline getirdi. Nasır da bu yeni duruma çok çabuk uyum sağladı ve etki alanını bölgesinde genişletmek için popülerliğini bir fırsat olarak gördü. Çoğu zaman da bunu fazlasıyla kullandı. Mısır'ın izlediği siyasetten ve Nasır'ın politikalarından en çok rahatsızlık duyanlardan biri ise Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Foster Dulles oldu. İlişkilere zarar veren ön önemli başlık ise Mısır'ın Çekoslovakya ile yaptığı silah anlaşması olmuştur. Buna karşılık olmak üzere Mısır kalkınmasının bir sembolü olarak planlanan Asvan Barajı Projesi'ne Amerika Birleşik Devletleri destek

vermeyeceğini ansızın ilan etti. Hâlbuki bu proje için daha öncesinde büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya Bankası mali yardımda bulunacağını bildirmişti. Nasır ise bu hamleye hemen bir karşılık olmak üzere 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirmeye kalktı. Nasır'ın bu hamlesi Mısır'da ve Arap dünyasında büyük bir coşkuyla karşılandı. Kanal imtiyazı yenilenmediğinde şirketin sahip olduğu ayrıcalık zaten 1968'de son bulacaktı. Hiçbir Mısırlı yönetici de kanal şirketinin imtiyazını yenilemek istemezdi. Çünkü kanal Mısırlılar için sömürgeciliğin bir sembolü olarak görülüyordu. Ancak hızlı bir şekilde şirkete el konulunca Mısır'ın bu hamlesi, kanal üzerinde tarihten gelen ve ticari çıkarlarının zarar gördüğünü düşünen Fransa ve İngiltere'yi ciddi anlamda rahatsız etti.

Kanaldan en fazla istifade eden ülke ise İngiltere'ydi. İngiltere başbakanı Anthony Eden, Nasır'ın bu hamlesine karşı çok sert bir tepki gösterdi. Fransa da İngiltere gibi Nasır'ın artan popülerliğinden pek hoşnut değildi. Üstelik kanal şirketi üzerinde tarihi birtakım hakları olduğunu düşünüyordu. Konuyu çözüme kavuşturmak için bazı konferanslar yapıldıysa da bunlar bir sonuç vermedi. İsrail ise bu gelişmeleri, yanı başında kendisini rahatsız edebilecek olan komşusunu yıpratmak ve zayıflatmak için bir fırsat olarak gördü. Sonuçta İngiltere, Fransa ve İsrail Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi meselesini bir tehdit olarak kabul ettiler ve Mısır aleyhine bir araya geldiler. 3 ülkenin yaptığı gizli anlaşma gereği İsrail, 29 Ekim 1856'da Sina'ya bir saldırı gerçekleştirdi. 31 Ekim'de İngilizler Kahire ve kanal bölgesindeki askeri hedefleri bombaladılar. Fransızlar ise Port Said mıntıkasına çıkarma yaptılar. Birleşen İngiliz-Fransız kuvvetleri Süveyş'e doğru ilerlemeye başladılar. Ancak 6 Kasım 1856'da Birleşmiş Milletler'in ateşkes kararına uyarak ilerlemelerini durdular.

İngiltere, Fransa ve İsrail'in bu ortak saldırısındaki amaç Mısır halkının ayaklanarak Nasır'ı devirmesine yol açmaktı. Ancak bir hesap hatası olmuştu ve Mısır halkı operasyonlar sırasında ciddi bir itibar kaybına uğrasa da daha coşkulu bir şekilde Nasır'ın arkasında durdu. Harekât diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri'ni de rahatsız etmişti. 3 devletin bu şekilde öne çıkması ve yarar sağlaması kabul edilemez olarak görüldü. Sovyetler Birliği ise Amerika Birleşik Devletleri gibi saldırıları kınadı. Hatta İngiltere'yi izlediği politikadan dolayı tehdit dahi etti. İngiltere ve Fransa bu gelişmelerin ardından askerlerini çekmek durumunda kaldılar. İsrail ise bir süre daha bölgede kalmaya devam etti ve Mart 1957'de kuvvetlerini geri çekti. Hemen ardından da Birleşmiş Milletler, Mısır ve İsrail arasında bir tampon bölge oluşturma için birtakım kuvvetleri bölgeye sevk etti. Kanal savaş sırasında batan gemilerle kapanmıştı. Ancak çok geçmeden Birleşmiş Milletler tarafından temizlendi ve yeniden işler hale getirildi. Mısır krizde açıkça bir yenilgiye uğramıştı, ancak Nasır bu yenilgiden bir zafer çıkardı. Bu sayede hem ülkesinde hem de bölgede daha popüler bir isim haline geldi. Çok geçmeden de Mısır'ın Suriye ile birleştiği Birleşik Arap Cumhuriyeti teşebbüsü bu atmosfer içinde hayat buldu.

Süveyş Buhranı'nın ardından Mısır artan bir yoğunlukta Sovyetler Birliği'ne yakınlaştı. Buna karşılık uzun bir süredir ülkede yaşayan İngiliz ve Fransızlar ve diğer Avrupalılar da Mısır'ı terk etmek zorunda kaldılar. Üstelik İngiltere, Fransa ve İsrail'in Arap dünyasındaki itibarı büyük oranda zarar görmüştü. En büyük zarara uğrayan devletlerden biri ise İngiltere olmuştu. Bu olay İngiltere'nin bölgedeki başat aktör olma rolüne ciddi oranda zarar verdi ve bu tarihten sonra Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuzunda hatırı sayılır bir artış görülmeye başlandı. Süveyş Buhranı'nın ardından Arap dünyasında Mısır'a yaklaşan devletlerle Ürdün ve Irak gibi Mısır karşısında duran devletlerin karşı ittifak kurdukları bir süreç yaşandı. Çok geçmeden Irak'ta bir grup subay iktidarı ele aldı ve monarşiden Cumhuriyet'e geçiş gerçekleşti. Bu gelişmeler Amerikan askerlerinin Lübnan'a; İngiliz askerlerinin de Ürdün'e gönderilmesine yol açtı. Ancak bu birlikler de gittikleri ülkelerde uzun süre kalamadılar. İngiltere ise bu gelişmelerin ardından Ortadoğu'daki belirleyici rolünü görünür bir şekilde kaybetmeye başladı.

Mısır, İngiliz hâkimiyetinden kurtulduktan sonra ve Hür Subaylar'ın gerçekleştirdiği darbenin ardından Cemal Abdünnasır'ın kontrolü ele geçirmesiyle bölgede belirleyici bir güç olarak görülüyordu. Araplar arasındaki itibarı ve bulunduğu konumu nedeniyle Mısır bir yandan Türkiye ile de rakip olduğu düşüncesindeydi. Bu durum Türkiye ve Mısır ilişkilerine kaçınılmaz olarak etki ediyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile olan ilişkilerinde değişikliğe gittiği gözleniyordu. Bu durum Türkiye'yi yeni dış politika arayışına itmisti. Mısır'da monarşinin değiştiği yıl olan 1952'de Türkiye de NATO'ya katıldı. İngiltere ise aynı yıl içinde silahlı kuvvetler karargâhını Süveyş'ten Kıbrıs'a taşıdı. Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli gelişmelerden biri de Bağdat Pakti oldu. Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere tarafından oluşturulan bu güvenlik ve savunma örgütü esasında Sovyetler Birliği'ne karşıydı. Ancak Nasır, bu örgütü Batılı devletlerin Arap dünyasına müdahalesinin bir aracı olarak gördü hatta Irak'ın pakta dâhil olmaması için epeyce gayret etti. Mısır ve Suriye bu paktın açıkça karşısında durdular. Bağdat Pakti'nı İsrail'e hizmet eden bir yapı olarak gören bazı Arap ülkelerin tavrı nedeniyle bu dönemde Türk-Arap ilişkilerinde olumsuz etkilenmeler oldu. Hatta Türkiye'nin 1956'da İsrail ile ilişkilerine mesafe koyması bile bu durumu değiştirmede. Irak'ta gerçekleşen darbeyle Kral Faysal ile Nuri Said'in öldürülmelerinin ardından paktın merkezi Ankara oldu. 1959'da ise isim değiştirerek CENTO adını aldı ve bir süre daha varlığını devam ettirdi. Bu gelişmeler ise Nasır tarafından pek hoş karşılanmadı ve ilişkileri olumsuz etkiledi.

Arap ülkelerinde Türkiye'nin kuruluş aşamasında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde İngiltere ve Fransa gibi ülkelere karşı vermiş olduğu mücadele sebebiyle, şimdi de Arap hükümetlerini destekleyeceği yönüne bir beklenti vardı. En azından Arap hükümetlerinin bazıları böyle umuyordu. Türkiye'nin politikalarında emperyalist bir hareket tarzı yoktu. Ancak Ortadoğu'daki gelişmeler ve Türkiye'den beklentiler kendisini kimi zaman zor durumda bırakıyordu. Ne var ki Türkiye, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme teşebbüsü karşısında açıkça Batılı ülkeler yanında yer aldı. Bu ise hem içeride hem de dışarıda Türkiye'yi bazı zor durumlarda bıraktı. Bu zorluğun en dikkat çekici başlıklarından biri de Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs üzerine yapılan oylamalarda Arap ülkelerin desteğini alamaması olarak kendini göstermiştir. Yine Nasır bu dönemde Türkiye'ye karşı Yunanistan'ı destekleyen bir politika takip etmiştir. Türk basınında ise açıkça Nasır karşıtlığı kendini belli etmeye başlamıştır. Türkiye ve Mısır bu sebeple Ortadoğu politikalarında ters düşmüştür. Dönemin Türkiye başbakanı Adnan Menderes de Nasır karşıtı tavrını zaman zaman konuşmalarında belli etmiştir.

Orta Doğu'daki gerilimler arttıkça Suriye üzerindeki baskı da artmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri Suriye'nin Sovyetler Birliği tarafına yaklaşmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirince Sovyetler Birliği sert bir karşılık verdi. Suriye'ye bir müdahalede bulunulmaması için uyardı. Suriye ise Eylül 1957'de Türkiye'yi sınıra asker yığmakla suçladı. Açıkça bir tehdit olmamasına rağmen Nasır bu durumu kullanmasını bildi ve Suriye'ye desteğini belli etmek için az sayıda bir Mısır kuvvetini Suriye'ye gönderdi. Bu hadise ise Süveyş Buhranı'nın devam ettiği bir evrede Ortadoğu'nun bölünmüş yapısını gösteren dikkat çekici örneklerden biri oldu. Türkiye ve Mısır karşı bloklarda yer alıyordu ve her ikisi de özel konumları nedeniyle bir cazibe merkeziydi. Bu haliyle Sovyetlerin bölgedeki en önemli dayanağı Mısır olurken; Batı için bu işlevi Türkiye üstleniyordu.

Durmuş AKALIN

KAYNAKÇA

AINSWORTH, William Harrison, **The New Montly Magazine**, Vol.135, Chapmanand Hall, London, 1865.

AKALIN, Durmuş, **Süveyş Kanalı, Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi (1854-1882)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

ANDERSON, Arthur, **Communication with India, China, &c**, Smith, Elderand Co., Cornhill, London, 1843.

BURCHELL, S.C., **Building The Suez Canal**, Editor Horizon Magazine, A Cassel Caravel Book, London, 1967.

CLEVELAND, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, Türkçesi: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

DANYAL, Bediz, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, IX, C. 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1951.

ELGOOD, Lt.-Colonel P. G., **Bonaparte's Adventure in Egypt**, Oxford University Press, London, 1936.

FLOWER, Raymond, **Napoleon to Nasser, The Story of Modern Egypt**, Tom Stacey, London, 1972.

GEORGES-PICOT, Jaques, **The Real Suez Crisis**, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1975.

GOLDSCHMIDT JR., Arthur-Lawrence DAVIDSON, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Çev. Aydemir Güler, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011.

HOURANI, Albert, **Arap Halkları Tarihi**, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yay., İstanbul, 2016.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Cilt VI., TTK Basımevi, Ankara, 1983.

MARLOW, John, **The Making of The Suez Canal**, The Cresset Press, London, 1964.

MARSOT, Afaf Lutfi Al-Sayyid, **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

MANSFIELD, Peter, **Ortadoğu Tarihi**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul, 2012.

MURRAY, John, **Between Two Seas, The Creation of Suez Canal Lord Kinross**, Camelot Press Ltd., London, 1968.

ÖZTÜRK, Hasan, "Mısır", **Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi**, Ed. Hasan Öztürk, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2016.

POR, Francis Dov, **Lessepsian Migration**, Vol. 23, Springer-Verlag Berlin Heidelberg New York, 1978.

RICHMOND, J.C.B., **Egypt 1798-1952**, Methuen&Co Ltd., London, 1977.

SCHONFIELD, Hugh J., **The Suez Canal**, Penguin Books Ltd., London, 1939.

SICKER, Martin, **The Islamic World in Decline**, Praeger, London, 2001.

SÖNMEZ, Şinasi, "Cemal Abdün Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 43, Bahar 2009, ss. 491-516.

TANOĞLU, Ali, "Mısır ve Süveyş Kanalı", **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, C. II. Sayı; 3-4, İstanbul, 1953.

WILSON, Lt.-Col. Sir Arnold Talabot, **The Suez Canal, its past, present, and future**, Oxford University Press, London, 1933.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/suveys-buhrani-ve-turkiye/?pdf=5652> adresinden

erişilmiştir